

Список литературы: 1.Глэшоу, Ш.Л. Очарование физики [Текст] / Ш.Л. Глэшоу. – Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика, 2002. – 336 с. – ISBN 5-93972-151-6. 2.Грин, Б. Элегантная Вселенная. Суперструны, скрытые размерности и поиски окончательной теории [Текст] / Б. Грин ; пер. с англ. – М. : URSS ; КомКнига, 2007. – 286 с. 3.Поппер, К. Логика и рост научного знания [Текст] / Карл Раймунд Поппер ; пер. с англ. В.Н Садовский. – М. : Прогресс, 1983. – 604 с. 4.Пружинин, Б.И. Rasio servian? [Электронный ресурс] / Б.И. Пружинин // Вестник российской Академии наук. – 2005. – № 2. – Т.75. – С. 117 – 125. – Режим доступа: www.logic.ru/ru/node/414. 5.Эйнштейн, А. Эволюция физики [Текст] / Альберт Эйнштейн. – 4-е изд. – М. : Молодая гвардия, 1966. – 267 с. : ил. – (Эврика).

Поступила в редколлегию: 1.01.2009.

Рецензнт: канд. филос.наук, проф. Н.А. Ермоловский.

УДК 130.2(477.54/.62)

О.О. САВЧУК, аспирант, ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ТРАДИЦІЙНИХ СПІВЦІВ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

У статті доводиться актуальність вивчення традиційного світогляду парарелігійних співців Слобідської України (кобзарів, лірників, стихівничих); представлено загальну схему формування традиційного світогляду співців. Показано, що в світогляді кобзарів та лірників існує виразна бінарна опозиція «низкий соціальний статус» – «високий етос». Досліджено чинники, що формують зазначену опозицію. Запропоновано розглядати світогляд як критерій класифікації співоцької культури та як методику дослідження генезису та розвитку традиційного співцтва. Ключові слова: формування світогляду, традиційний співець, бароко.

В статье обосновывается актуальность изучения традиционного мировоззрения парарелигиозных певцов Слободской Украины (кобзарей, лирников, стиховничих); представлена общая схема формирования традиционного мировоззрения певцов. Показано, что в мировоззрении кобзарей и лирников существует выразительная бинарная оппозиция «низкий социальный статус» – «высокий этос». Исследованы факторы, которые формируют указанную оппозицию. Предложено рассматривать мировоззрение как критерий классификации певческой культуры и как методику исследования генезиса и развития традиционного певчества. Ключевые слова: формирование мировоззрения, традиционный певец, барокко.

The topicality of the investigation of the traditional world outlook of the parareligious singers of Slobodian Ukraine (kobzars and lirnyks) is proved; the general scheme of formation of traditional outlook of singers is presented. It is shown, that in outlook of kobzars and lirnyks there is an expressive binary opposition "the low social status" – "high etos". Factors which form the specified opposition are investigated. It is offered to consider outlook as criterion of classification of singing culture and as a technique of research of genesis and development traditional singing. Keywords: forming of outlook, traditional singer, baroque.

«Ми повинні учить, друже мій,
Не тілесними очима, бо в нас їх нема!
А душевним почуванням, або почуттям:
Тими очима ми повинні почувати,
Що зрячі люди їх не бачуть»

Кобзар Павло Гащенко [14, с. 97]

Актуальність та постановка проблеми. В культурологічних та історичних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів (К. Грушевська, С. Грица, М. Гримич, К. Черемський, Н. Кононенко) достатньо детально проаналізовані питання генези та розвитку феномену українського співцтва (кобзарства, лірництва, стихівництва), роль народних співців в традиційному середовищі (В. Кушпет, М. Підгорбунський), їхній вплив на формування українського менталітету (Т. Мартинова). Разом з тим не менш цікавим та важливим з точки зору осягнення всіх аспектів побутування в українській традиції явища співцтва є дослідження основ світогляду традиційних співців, бо вони є засадничими, а вже реалізацією та опредмеченням їхнього світобачення та світорозуміння вважаємо репертуар, манеру поведінки, стиль життя кобзарів та лірників. Крім того, суперечки і неоднозначність в поглядах щодо питання генезису кобзарсько-лірницької традиції говорять з одного боку про синкретичність та складність феномена співцтва, з іншого – про можливу хибність методології, що використовується. Система співоцького світогляду можна розглядати як свого роду «чорну скриньку», в якій міститься „готовий” продукт нашарування культурних явищ різних епох, соціальних впливів та дії інших факторів. Завдяки селективним властивостям пізнання, в світогляді співців відображаються і залишаються найважливіші, питомі риси явища співцтва, що міцно входять в структуру свідомості носія співоцької традиції. Отже світогляд може стати критерієм тієї чи іншої гіпотези щодо класифікації чи з’ясування генези феномену співцтва.

Проблемою формування співоцького світогляду займалися такі вітчизняні дослідники, як С. Грица [4], М. Гримич [2; 3], О. Богданова [1], К. Черемський [11], але окресленої проблематики торкалися частково, і дослідження названих авторів не мали спеціального характеру; світогляд традиційних суспільств досліджували соціальні антропологи та культурологи Ф. Боас, К. Леві-Строс, Р. Редфилд, К. Гірц та ін. Напрацювання вказаних авторів з теорії світогляду використовуються в цьому дослідженні.

Об’єктом дослідження цієї статті є світоглядна система народних співців Слобідської України.

Предметом дослідження є деякі аспекти формування традиційного світогляду народних співців (кобзарів, лірників, стихівничих) Слобідської України, а саме: старцівська субкультура, релігійний фактор, парацерковні установи та висока культура українського бароко.

Виходячи з поставленої проблематики та предмету дослідження з'ясуємо *завдання* цієї роботи:

1) Запропонувати загальну схему формування світогляду традиційних співців Слобідської України.

2) Проаналізувати взаємодію та вплив таких чинників формування співоцького світогляду, як старцівська субкультура, релігійного фактору, діяльності парацерковних установ та культури українського бароко.

За вже усталеним визначенням, під традиційним співоцтвом розуміється «окреме явище національної культури, що акумулювало комплекс сталих філософсько-світоглядових, мистецьких та раціонально-практичних надбань співців і мало багатокomпонентний вплив на суспільство. Співцями вважатимемо традиційних професійних виконавців ексклюзивних світських та релігійних жанрів, які відрізняються особливим світоглядом, специфічним способом життя та самоорганізацією» [11, с. 6].

Більшість етнографічних матеріалів, на які спирається дослідження, базується на відомостях про слобідську кобзарсько-лірницьку традицію, а слобідські співці розглядаються як репрезентанти феномену українського співоцтва.

«Світоглядна система незрячих співців складна і неоднозначна; синкретизм кобзарської філософії зумовлений нашаруванням багатівікового впливу середовищ-субстратів та психофізіологічними особливостями сліпої людини» [13, с.108]. На наш погляд, загальна схема формування традиційного співоцького світогляду може мати наступний вигляд (рис. 1.). Основні чинники формування співоцького світогляду поділимо на такі:

1. Психофізіологічні особливості (незрячість, каліцтво).

2. Старцівська субкультура (цехова організація, жебрацький статус, мандрівний спосіб життя).

3. Релігійний фактор (язичницькі елементи, християнська ідеологія, протестантизм).

4. Парацерковні установи (шпиталі, сиротинці, школи, церковні братства).

5. Культура українського бароко.

6. Козацтво (козацький етос).

7. Інші впливи (кримінальні угруповання, впливи з боку інтелігенції).

Рис. 1. Загальна схема формування світоглядного світогляду

Аналізуючи світогляд українського традиційного співця можна віднайти яскраво виражену бінарну опозицію: з одного боку, співці – представники „низького” соціального статусу (жебраки, старці), з іншого – носії високих морально-етичних ідеалів, люди, з відносно високим рівнем рефлексії та освіченості, як для представників традиційного суспільства: «Серед жебраків існувала зовсім інша система цінностей, заснована на зневажанні земними благами і присвяті духовному існуванню. Виконавці дум – люди не лише неабиякого музичного хисту, з блискучою пам’яттю, тонким чуттям ритму, а й люди високої моралі, які вміли піднятися над суєтним світом до проголошення ідеї справедливості, милосердя, любові до ближнього» [3, с.15]. Розглядаючи представлену схему, серед чинників формування співоцького світогляду бачимо відповідники складовим цієї опозиції: «низький соціальний статус», що веде свої витoki зі старцівської субкультури та «високий етос», генезу якого слід шукати в релігійному факторі (співці як адепти народного православ’я), діяльності парацерковних установ (кобзарські цехи формувалися навколо шпиталів, церковних шкіл та братств) та культурі українського бароко (репертуар, об’єднуючий чинник).

Звичайно, кажучи про співців Слобідської України не слід забувати більш давні корені явища співоцтва, що сягають слов’янського язичницького періоду. Походження співців пов’язують з жрецьким кланом, що пояснює і відповідне ставлення людей до них, як до медіаторів між небесними силами

та людьми. Але в межах цієї роботи, з'ясуємо характер взаємодії вказаних чинників формування світоглядного світогляду (на схемі позначені зірочками).

Феномен жебрацтва і старцівства має багато проявів в світовій культурі різних народів: суфійські жебраки-дервіші, іранські маздакіти, дзенбудистські монахи. Але найбільше був репрезентований в християнських країнах. З приходом християнства в Європу з'явилася і вчення про старців. Уже з тієї пори поняття про милостиню оточується релігійним ореолом, стає справою божою і перевіркою на милосердя. Болгарські богоміли, італійські катари, французькі альбігойці, англійські лоларди, чеські гусити – представники еретичних течій і разом з тим жебраки, як і цілий букет жебручих католицьких монахів: францисканців, домініканців, кармелітів, августинів.

В російській культурі відомий образ каліки перехожого, що нагадує українського старця, але ось як порівнює їх І. Прижов: «Это не мертвые и часто тупые фигуры великорусских калик, поющих о том, чего они не понимают, – нет, это живые люди, с живою душою, болеющие и страдающие, страдающие до того, что плачут, когда поют. Певец дум, говорит Кулиш, часто бывает растроган содержанием песни; его голос дрожит более и более, и, наконец, рыдания прерывают на несколько минут и пение и музыку» [10, с.107].

Отже кобзар та лірник через належність до старцівського прошарку – «особа відречена від життєвого прагматизму, усунена від процесу виробництва і отримання матеріальних благ. Крім того, за негласними законами старцювання, не має права спокушатися на багатство» [2, с.15]. Таке положення сприяло розвитку філософського мислення, особливого світовідчуття, що характеризується «жалісливим сприянням світу, що загруз у гріхах» [13, с.109]. Цікаво, що ідеалом епохи українського бароко є герой-ченець, що вершить долю світу, а сам вдовольняється малим, зневажаючи цілком доступні йому земні блага. «Аскетична духовність, аскетична антика ідеал Бароко – аскет-філософ, якому зрозуміла антична любов до всього живого і земного, але його душу переповнює водночас жага небесного, вічного, неминущого» [6, с.76].

Якщо середньовічна традиція ділить суспільство на тих, хто «молиться» (oratores), «воює» (bellatores) та «працює» (laboratores), і на маргінесі залишаються жебраки, засуджені на вигнання, піддані церковній анафемі, то українське бароко долає дистанцію між «високим» та «низьким» світом. Тому світ українського бароко складається з мандрованих дяків, дяків-пиворізів – колишніх спудеїв, мандрованих філософів, дидаскалів.

Концепт «мандрування» теж екзистенційна характеристика, що притаманна світогляду співців. І він як ніколи корелюється з епохою українського бароко. «Прийшовши на землю, Син Божий залишається щирим

«мандрівником», а «весь живот Христа, Спасителя нашого, на сем свѣтѣ всегдашнее путь шествіе, уставничое было пелgrimство...» [11, с. 76].

«Засадничі екзистенціалії, що про них повсякчасно править вітчизняна барокова література, як-от «народження», «смерть», «любов», «страх», «надія», «свобода», «гріх», «відчай», «покута» тощо – є посутньо причетні до етосу «дороги» («шляху»)» [11, с. 75]. Відразу пригадується морально-етичні образи дум «Про Олексія Поповича», «Про удову», пісні «Про правду», що є чи не найхарактернішими для слобідських співців.

Показово, що християнська ідеологія і діяльність парацерковних установ найбільш виразно та самотньо виявили вітчизняну релігійність в добу українського бароко, адже, посиляючись на першорядного дослідника історії літератури цього періоду, Леоніда Ушкалова, воно «вирізняється на тлі європейської літературної традиції XVII–XVIII ст. передовсім власною *всеосяжною релігійністю*» [11, с. 10], а «левова частка корпусу текстів складають богословсько-полемічні трактати, казання, життя святих, різдвяні й великодні містерії, псалми, канти тощо. Відтак, ідеологія українського літературного бароко природно має у своєму складі цілий жмуток *христологічних мотивів*». [11, с. 11]. Книжний стиль бароко, як це чудово довів П. Житецький [5] безсумнівно вплинув на формування репертуару українських кобзарів та лірників: дум, псалмів, кантів. Наприклад, найпоширеніша релігійна псалма, фактично кобзарська молитва «До Ісуса» є нічим іншим, як авторським твором Дмитра Туптала (Святого Димитрія Ростовського), відомого релігійного діяча, як і псалма «Ісусе прекрасний». В пам'яті слобідських співців збереглися релігійні твори Івана Вишенського під назвою «Молитвач український Івана Вишенського» [8, с. 309]. «Образ води й човна творять цілісну картину світовідчуття, спільного для кількох поколінь українських поетів упродовж двох століть» [7, с. 5], що перегукується з центральними образами думи «Про Олексія Поповича». Відома тринадцята піснь Г.С. Сковороди «Всякому городу нрав і права» також була улюбленим твором кобзарів та лірників з характерною назвою «Сковородинська».

Постійна взаємодія елітарного й народного начал взагалі характерна для української культурної традиції. І започатковується вона у часи бароко. Фактично доба бароко «переформатувала» величезне духовне надбання вітчизняної культури княжого періоду і підкреслила українську самотність на всіх рівнях: від формування клану високодуховних співців-жебраків до створення української православної церкви, вищого навчального закладу європейського зразка – Києво-Могилянської академії і високомистецького художнього та архітектурного стилю. Стиль епохи бароко був співзвучний світогляду кобзарів та лірників. Не дивно, що саме в цей період відбувається розквіт кобзарства. «Дітьми» бароко можна вважати і традиційних співців.

Повертаючись до віднайденій опозиції «*низький соціальний статус*» – «*високий етос*» в світогляді співців, за класичним структуралізмом К. Леві-Строса [9], найпродуктивнішим способом комунікації бінарних опозицій є медіація, що поєднує первісно опозитивні концепти. В такому випадку співець – є «озовнішеним» образом-медіатором, причому процес формування світогляду співця – є своєрідним «шляхом» до медіації. Знаходячись в такій маргінальній ситуації, не у світі, і одночасно поза світом, співець має право на оцінку тих чи інших явищ і подій, істинність яких в народі не піддається сумніву. Іншими словами вся діяльність кобзаря та лірника сакралізується. Не дивно, що до них зверталися люди з проханнями-порадами і «що сліпий старий скаже, і по цьому так і було» [Цит. За 13, с. 103].

В результаті проведеного аналізу чинників формування світогляду традиційних співців слобідської України, можна зробити наступні **висновки**:

1) Схема формування світогляду традиційних співців Слобідської України має вигляд, представлений на рис. 1. Аналізуючи світогляд українського традиційного співця можна віднайти виразну бінарну опозицію: «*низький соціальний статус*», що веде свої витoki зі старцівської субкультури та «*високий етос*», генезу якого слід шукати в релігійному факторі (співці як адепти народного православ'я), діяльності парацерковних установ (кобзарські цехи формувалися навколо шпиталів, церковних шкіл та братств) та культурі українського бароко (репертуар, об'єднуючий чинник).

2) Співець – є «озовнішеним» образом-медіатором, що поєднує первісно опозитивні концепти, причому процес формування світогляду співця – є своєрідним «шляхом» до медіації.

3) Доба бароко «переформатувала» величезне духовне надбання вітчизняної культури княжого періоду, виявивши українську релігійність та самобутність і була сприятливою атмосферою для формування нової формації співців: кобзарів, лірників та стихівничих. Зв'язки ідеології бароко і світоглядних елементів співців яскраво це доводять.

4) Світоглядна система народних співців може розглядатися також як ключ для нової методики дослідження феномену співоцтва, а саме – через когнітивні аспекти світогляду та специфічне бачення, розуміння співцями світу, їхні ціннісні категорії, ідеали, норми поведінки.

Чинники формування співоцького світогляду власне із самою світоглядною системою кобзарів та лірників знаходяться в ситуації герменевтичного кола. Досліджені чинники можуть виконувати роль контексту щодо світогляду співців, хоча з часом цей світогляд стає умовами для створення нового контексту, в якому опиняється носій кобзарсько-лірницької традиції.

Аналіз чинників формування співоцького світогляду може стати основою для аналізу особливостей кобзарського світобачення та

світорозуміння і задає певний вектор для подальших досліджень феномену українського традиційного співочтва.

Список літератури: 1. *Богданова, О.В.* Лірицька традиція в контексті духовної культури України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв. : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» [Текст] / О.В. Богданова. – К., 2002. – 20 с. 2. *Гримич, М.* Виконавці українських народних дум [Текст] / М. Гримич // Родовід. Наукові записки до історії культури України. – 1992. – №3. – С. 14–21. 3. *Гримич, М.* Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. Когнітивна антропологія [Текст] / Марина Гримич. – К., 2000. – 379 с. 4. *Грица, С.І.* Мелос української народної епіки [Текст] / Софія Йосипівна Грица. – К. : АН УРСР. Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського : Наук. думка, 1979. – 245 с. 5. *Житецький, П.* Мысли о народных малорусских думах [Текст] / Павло Житецький. – Изд-во журн. «Киев. Старина», 1893. – 249 с. 6. Історія української культури: В 5 т. Т.3: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть [Текст] / В.С. Александрович, В.Й. Борисенко, Т.М. Виврот, В.М. Горобець ; Редкол.: Гол. ред. Борис Євгенович Патон. – К. : Наукова думка, 2003. – 1246 с. : іл. 7. *Криса, Б.С.* Образ світу в українській поезії XVII–XVIII століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філолог. наук : спец. 10.01.02 «Українська література» [Текст] / Б.С. Криса. – К., 1995. – 48 с. 8. *Кушпет, В.* Старцтво: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.) : наукове видання [Текст] / Володимир Кушпет. – К. : Темпора, 2007. – 592 с. : іл. 9. *Леві-Строс, К.* Структурная антропология / Клод Леві-Строс. – М. : „Наука”, 1985. – 399 с. 10. *Прыжов, И.* Нищие на Святой Руси [Текст] / Иван Прыжов. – Москва : Типография М. И. Смирновой, 1862. – 138 с. 11. *Ушкалов, Л.* З історії української літератури XVII–XVIII століть [Текст] / Ушкалов Леонід. – Х. : Акта, 1999. – 216 с. 12. *Черемський, К.П.* Генеза та розвиток традиційних форм українського співочтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв. : спец. 17.00.01 «Історія і теорія культури» [Текст] / Черемський Костянтин Петрович. – Х., 2005. – 20 с. 13. *Черемський, К.* Традиційне співочтво. Українські співці-музиканти в контексті світової культури: наукове видання / Кость Черемський. – Х. : Видавництво «Атос», 2008. – 248 с., іл. 14. *Черемський, К.П.* Шлях звичаю [Текст] / Костянтин Петрович Черемський. – Х. : Глас, 2002. – 444 с.

Надійшла до редколегії 23.02.09

Рецензент: докт. філос. наук, проф. І.З.Цехмістро

УДК 305.001.361:791.242

О. М. ЛАНДЯК, аспірантка, ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ПРАКТИКИ КОНСТРУЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТЕЛЕСЕРІАЛАХ

В статті аналізуються практики конструювання гендерної ідентичності у культових сучасних телесеріалах, що транслюються на українському культурному просторі. При аналізі використовується гендерна теорія, а саме психоаналітичний підхід у межах гендерної кіннокритики. Мета статті – дослідити механізми конструювання гендерної ідентичності у телесеріалі, виділити, які саме практики та конструкти використовуються творцями телесеріалів для репрезентації гендерної ідентичності.

Ключові слова: гендерна ідентичність, кінотеорія, візуальна репрезентація.